

**ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЯКОСТІ ПІДРУЧНИКІВ ІЗ ПРАВОЗНАВСТВА
ДЛЯ 9 КЛАСУ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ**

У статті розглядаються проблеми оцінювання навчальної літератури. Пропонується підхід до оцінювання рівня якості шкільних підручників із правознавства з позицій вимог освітніх систем навчальних предметів. Зроблено висновок про доцільність використання запропонованого підходу авторами навчальної літератури та експертами під час апробації навчальної літератури в педагогічній практиці.

Актуальність розробки ефективного підходу до оцінювання рівня якості шкільних підручників обґрунтовується тим, що для загальноосвітньої школи необхідно створювати навчальну літературу на сучасних психолого-дидактичних і методичних засадах, які враховують компетентісно спрямоване навчання, особистісно-орієнтований підхід у навчанні, допрофільну (в 9-х класах) підготовку учнів тощо. Запровадження конкурсного підходу до визначення підручника, здатного виконувати належні функції у системі освіти, є проявом демократизму в освіті, поступового відходу від волонтаристських методів щодо визначення цілей і змісту освіти [1].

Проблеми оцінювання підручника широко представлені в педагогічній літературі (В. Г. Бейлінсон, В. П. Беспалько, Ф.-М. Жерар, Ю. О. Жук, Д. Д. Зуєв, Л. Я. Зоріна, Н. Ю. Матяш, С. Г. Шаповаленко та ін.). Але аналіз результатів дослідження проблеми оцінювання підручників показує, що перелік факторів, за якими оцінюють підручник, переважно виходить з переліку функцій, які має виконувати навчальна книга.

Метою нашої статті є спроба розробки підходу до оцінювання рівня якості сучасних шкільних підручників із правознавства (9 клас) на етапі їх апробації з позицій вимог освітньої системи навчального предмета.

Для дослідження ми взяли сучасну освітню систему навчального предмета "Правознавство. Практичний курс" для 9 класу 12-річної школи. Для цієї системи протягом 2008-2009 рр. було створено три підручники [2-4], які отримали гриф Міністерства освіти і науки України і які протягом 2009/10 навч. р. проходили апробацію в школах України.

Експериментальним шляхом було визначено п'ять основних критеріїв для аналізу підручників із правознавства в межах чинної предметної системи шкільного правознавства:

- відповідність змісту і виховної спрямованості підручника державним вимогам до освітньої системи навчального предмета;
- наукова відповідність змісту підручника вимогам освітньої системи навчального предмета;
- психолого-дидактична відповідність підручника вимогам освітньої системи навчального предмета;
- методична відповідність підручника вимогам освітньої системи навчального предмета;
- поліграфічна і гігієнічна відповідність підручника вимогам освітньої системи навчального предмета.

Зрозуміло, що виявляється той чи інший критерій у конкретних показниках. Тому основним нашим завданням стало визначення системи показників кожного з критеріїв оцінювання підручників.

Показники критерію "Відповідність змісту і виховної спрямованості підручника державним вимогам" можливо сформулювати на основі аналізу таких нормативних документів як: Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, Концепція загальної середньої освіти (12 річна школа), Національна програма правової освіти населення, Навчальна програма "Правознавство (практичний курс) " для 9-х класів навчальних закладів, Методичні рекомендації щодо вивчення правознавства у 2009/10 навчальному році.

Ми виходили з того, що основні параметри предметної освітньої системи нормативно визначені в навчальній програмі, де сказано про те, що правова освіта є одним із найважливіших чинників розвитку особистості, становлення громадянського суспільства і демократичної правової держави, умовою формування правосвідомості громадянина і вона спрямована на отримання знань, навичок, ставлень і ціннісних орієнтацій, необхідних людині для ефективного соціального функціонування, реалізації її життєвих цілей і завдань. Усе це потребує посилення практичної спрямованості навчання правознавства, насамперед запровадження для старших підлітків спеціального практичного курсу, основним результатом якого має стати перетворення права на важливий регулятор життя і поведінки учня в умовах його швидкої соціалізації.

Серед основних показників критерію відповідності змісту і виховної спрямованості підручника державним вимогам до предметної системи нами у формі питань опитувальника виокремлені такі, як:

- спрямованість матеріалів підручника (завдання, ситуації, коментарі) на формування правомірної поведінки у школярів та активної громадянської позиції учнів;
- світський характер навчального матеріалу підручника;
- українознавче спрямування підручника, що безпосередньо забезпечується шляхом висвітлення українознавчого матеріалу у змісті предмета, показом ролі вітчизняних правознавців у розвиткові юриспруденції;
- спрямованість матеріалів підручника (завдання, ситуації, коментарі) на формування у дітей фундаментальних цінностей, таких як толерантність, справедливість, гуманізм;
- відсутність у підручнику гендерних стереотипів;
- наявність у матеріалах підручника профорієнтаційного компоненту для забезпечення можливості свідомого вибору учнями правового профілю навчання в старшій школі.

Щодо науковості, то оцінюючи підручник за цим критерієм потрібно проаналізувати відповідність пропонованого учням навчального матеріалу встановленим у сучасній правовій науці положенням, встановити вірогідність усіх наведених фактів і понять, визначити повноту розкриття сутності правових феноменів. Зрозуміло, що формування науково коректних понять і уявлень вимагає точного вираження в означеннях і термінах, які прийняті в юридичній науці.

Передбачається, що в змісті підручника наука має відобразитися не лише як система знань, але і як діяльність. У зв'язку з цим бажано з'ясувати, чи використано авторами можливості для доречного розкриття в підручнику логіки наукового пошуку, ознайомлення учнів з методами наукового пізнання, еволюцією понять та ідей, боротьбою вчених за утвердження наукової істини. Підручник має забезпечувати системність знань і їх цілісність.

Важливим показником наукового критерію оцінювання підручника є засадничі підходи до праворозуміння, на основі яких і написано підручник. У сучасній філософії права виокремлюють такі з них: ідеологічний (аксіологічний), або природно-правовий підхід; нормативний (позитивістський) підхід; соціологічний; інтегративний. У залежності від обраного автором підходу до праворозуміння підручник стає носієм знань чи то з правознавства, чи з законодавства.

Враховуючи наведене, ми прийшли до висновку, що наукова відповідність змісту підручника вимогам освітньої предметної системи як критерій опредметнюється в таких показниках:

- висвітлення авторами підручника сучасних наукових підходів до аналізу конкретних правових проблем сьогодення;
- ознайомлення учнів із творчим доробком і внеском видатних учених у скарбницю правової науки;
- розкриття в матеріалах підручника змісту основних понять і термінів юридичної науки;
- наявність у текстах підручника чіткості аргументації та логічності побудови світоглядних висновків;
- коректність уведення наукових понять, їхня відповідність загальноприйнятим термінології та символіці;
- чітка визначеність авторів у підходах до праворозуміння;
- відображення в навчальних текстах ідей (свобода, справедливість, рівність) природного права.

Щодо психолого-дидактичної відповідності підручника вимогам, то цей критерій є основним для оцінювання якості навчальної книги.

Оскільки аналізовані підручники створюються спеціально для навчання практичного права, то в підручнику обов'язково повинна бути відображена практична спрямованість навчального матеріалу на застосування відповідних правових знань у діяльності і житті людини. Особлива увага має бути приділена спрямованості змісту підручника на формування в учнів здатності використовувати здобуті знання в навчальних і життєвих ситуаціях, для вирішення різноманітних практичних проблем.

Отже, психолого-дидактична відповідність підручника вимогам освітньої системи навчального предмета як критерій опредметнюється в таких показниках:

- відповідність підручника вимогам Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти та навчальної програми з предмета щодо змісту і структури;
- виконання підручником інформаційної, систематизаційної, трансформаційної, координаційної, самоосвітньої, виховної функцій та функції закріплення матеріалу і самоконтролю.
- доступність навчального матеріалу, відповідність змісту віковим можливостям учнів;
- співвідносність розділів посібника, параграфів з одиницями навчального часу;
- структурна рівномірність частин підручника;

- ефективна рубрикація параграфу;
- вимога щодо рівності обсягу параграфів у межах навчальної глави;
- наявність орієнтаційної та інструктивно-методичної передмови;
- наявність пояснення способів користування підручником для учнів і вчителів (у вступі чи передмові);
- наявність предметної або інструктивно-методичної післямови;
- використання схем і таблиць як важливого елементу апарату організації засвоєння;
- наявність предметного й алфавітного покажчиків;
- наявність словника і бібліографії;
- ясність, образність, емоційність мови викладу навчального матеріалу;
- дидактична доцільність системи завдань до навчального матеріалу підручника;
- наявність системи різнорівневих завдань до навчального матеріалу підручника і можливість їх вибору учнями та вчителями;
- наявність у навчальних матеріалах підручника різноманітних видів навчальної діяльності: вправ, практичних завдань, ігор, опитувань, проектів;
- наявність завдань до параграфів підручника для організації групової, парної, індивідуальної роботи учнів з обов'язковою презентацією результатів роботи класу;
- придатність підручника для організації самоосвіти учнів.

Методична відповідність підручника вимогам освітньої предметної системи як критерій виявляється, на нашу думку, в таких показниках:

- можливість використання підручника під час застосування активних методів навчання;
- можливість використання підручника під час застосування інтерактивних методів навчання;
- побудова змісту і структури параграфів книги за принципами компетентісно спрямованого навчання;
- відтворення в навчальному матеріалі підручника засад особистісно орієнтованого підходу до навчання учнів;
- сприяння матеріалів підручника формуванню складових правової компетентності учнів: використовувати правові знання для реалізації і захисту своїх прав, свобод та законних інтересів; оцінювати і регулювати свої взаємини з іншими; здійснювати вибір моделі поведінки у повсякденних життєвих ситуаціях, орієнтуючись на норми права, що стосуються неповнолітніх; опрацьовувати окремі положення нормативно-правових актів; застосовувати на правовому матеріалі аналіз, синтез, оцінку, рефлексію, уміння спілкуватись, дискутувати, розв'язувати проблеми; сформувати навички правомірної поведінки;
- сприяння матеріалів підручника формуванню складових громадянської компетентності учнів: здатності визначати власну активну життєву позицію; особистого ставлення до подій і явищ суспільного життя; здатності встановлювати особисті цілі, спрямовані на розвиток суспільства, держави, забезпечення власного добробуту та добробуту своєї родини; почуття власної гідності; почуття відповідальності; здатності робити свідомий вибір;
- сприяння матеріалів підручника (завдання, ситуації, коментарі) формуванню правової компетентності учнів; соціальної компетентності учнів; громадянської компетентності учнів;
- сприяння матеріалів підручника формуванню критичного мислення учнів на основі вправ на: порівняння, вибірковий аналіз, розпізнавання та виділення головного, встановлення взаємозв'язку, групування, класифікацію, узагальнення та систематизацію;
- наявність у підручнику питань (завдань) для забезпечення: репродуктивної діяльності учнів; творчої діяльності учнів; емоційно-ціннісної діяльності учнів; рефлексивної діяльності учнів; контрольнооцінної діяльності учнів;
- наявність у підручнику ілюстрацій, які безпосередньо розкривають властивості предмета пізнання і замінюють словесний текст; які беруть участь у розкритті предмета пізнання нарівні з текстом які обслуговують текст;
- формування змістом навчального матеріалу, методичним апаратом підручника інтересу до права.

Поліграфічна і гігієнічна відповідність підручника вимогам освітньої системи навчального предмета як критерій, на основі норм "Гігієнічних вимог до друкованої продукції для дітей" та положень СОУ 22.2-02477019-07:2007 "Поліграфія. Підручники і навчальні посібники для середніх загальноосвітніх навчальних закладів. Загальні технічні вимоги", опредметнюється в таких показниках:

- наявність вихідних відомостей, вихідних даних і випускних даних про підручник;
- обсяг анотації не більше 600 знаків;
- обов'язковий мінімальний розмір двох корінцевих полів на суміжних сторінках не менше 26 мм;

- співвідношення полів на сторінці обраховується як 2:3:4:5;
- розмір корінцевого, верхнього, зовнішнього, нижнього полів не менше 10 мм;
- використання нової малоконтрасної гарнітури шрифту (Шкільна, Літературна, Петербург);
- за кегля 10 (1,75 мм) мінімальна довжина рядка 72 мм, максимальна 126 мм;
- додатковий текст на сторінці має бути обсягом не більше 1000 знаків;
- у всьому обсязі видання для основного, додаткового та виокремленого тексту, крім заголовків, дозволяється застосовувати шрифти не більше чотирьох гарнітур або чотирьох накреслень однієї гарнітури;
- для підписів під ілюстраціями рекомендовано використовувати шрифти кеглем не менше 9 пунктів і розмішувати їх від краю ілюстрації на відстані не менше 4 мм;
- на повноформатній сторінці тексту дозволяється не більше 12 переносів;
- для друкування тексту та ілюстрацій книжкових видань дозволяється використовувати папір офсетний № 1 чи № 2, друкарський;
- поверхня паперу повинна бути гладкою, без засміченості і без глянцевої;
- папір не повинен просвічувати друкований текст на зворотній стороні листа.
- друк повинен бути чіткий, інтенсивно чорного кольору і рівномірний. Не допускався друк тексту з нечітким, "розірваним" і сірим вічком;
- вага підручника не повинна перевищувати 500 г;
- формат підручника може становити: 60х90/16; 60х84/16; 70х90/16; 70х100/16; 84х108/32;
- підручники повинні бути віддруковані способом офсетного чи високого друку;
- зображення повинні бути чіткими й однакової контрастності;
- зошит підручника формату 70х100/16 і 70х108/16 повинен бути скріплений п'ятьма стібками, іншого формату – чотирма;
- необхідне повне суміщення фарб на ілюстраціях;
- допускається набір петитом питань і завдань за умови, що текст кожного питання (завдання) не перевищував двох рядків, а суцільний текст петитом не складає більше 16 рядків на сторінку;
- обсяг підручника має бути не більше 20 умовних друкованих аркушів.

Визначивши показники критеріїв оцінювання підручників, ми розробили опитувальник для експертів, який складався з п'яти блоків, відповідно до кількості критеріїв.

У залежності від категорії фахівців (автори підручника, методисти, вчителі-предметники, експерти) нами було розроблено чотири варіанти опитувальника, які відрізнялися обсягом критеріїв для оцінювання книг.

Так, авторам підручників з правознавства було запропоновано чотири критерії (крім поліграфічно-гігієнічного) для контролю якості створюваних підручників:

Методистам ОІППО і районних (міських) методичних кабінетів було запропоновано для аналізу три критерії (крім наукового і поліграфічно-гігієнічного);

Учителям-предметникам для оцінювання ефективності використання підручників у навчальному процесі було запропоновано для аналізу два критерії, а саме: психолого-дидактичний і методичний.

Повний комплекс з усіх п'яти критеріїв ми запропонували для аналізу підручників експертам – учителям, які брали участь в апробації навчальної літератури.

Розроблену модель оцінювання відповідності рукопису підручника вимогам освітньої системи навчального предмета ми запропонували Т. О. Ремех і О. І. Пометун, авторам підручника "Правознавство. Практичний курс", на етапі створення ними рукопису книги.

Враховуючи чотири критерії (крім поліграфічно-гігієнічного) автори підручника формували навчальний зміст книги з урахуванням запропонованих показників. Як показав експертний аналіз підручників із правознавства на етапі їх апробації саме підручник Т. О. Ремех і О. І. Пометун найповніше відповідає психолого-дидактичним і методичним вимогам до навчальної книги з правознавства.

Так, книга містить орієнтаційну передмову та інструктивно-методичний вступ для учнів, навчальні параграфи за змістом і структурою побудовані за принципами організації компетентісно спрямованого навчання, навчальні тексти і завдання передбачають індивідуалізацію і диференціацію навчання, тексти нормативних актів подаються не як додатки до уроку чи як додаткова інформація, а як матеріал для опрацювання під час уроку із застосуванням інтерактивних технологій навчання, у книзі також повністю дотримано гендерний баланс.

У порівнянні з підручниками інших авторів, зазначена книга набрала найбільше балів в оцінці вчителів-предметників та методистів із правознавства.

Отже, запропонований нами підхід до оцінювання рівня якості шкільних підручників на основі вимог освітньої системи, із відповідним доопрацюванням у контексті навчального предмета, може використовуватися у педагогічній практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Положення про апробацію та моніторингові дослідження навчальної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів : наказ Мін-ва освіти і науки України від 08.05.2008 р. № 401 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrbook.net/zakony/N_401.htm.
2. Наровлянський О. Д. Правознавство (практичний курс) : підручник для 9 кл. загальноосвітніх навч. закл. / О. Д. Наровлянський. – К. : Грамота, 2009. – 216 с.
3. Правознавство (практичний курс) : підручник для 9 кл. загальноосвітніх навч. закл. / В. Л. Сутковий, Т. М. Філіпенко. – К. : Генеза, 2009. – 216 с.
4. Правознавство. Практичний курс : підручник для 9 кл. / О. І. Пометун, Т. О. Ремех. – К. : Літера ЛТД, 2009. – 192 с.

Матеріал надійшов до редакції 30.03. 2010 р.

Смагін І. І. Оценка уровня качества учебников по правоведению для 9 класса общеобразовательной школы.

В статье рассматриваются проблемы оценивания учебной литературы. Предлагается подход к оцениванию уровня качества школьных учебников по правоведению с позиций требований образовательных систем учебных предметов. Сделан вывод о целесообразности использования предложенного подхода авторами учебной литературы и экспертами во время апробации учебной литературы в педагогической практике.

Smagin I. I. Evaluation of the Quality of Textbooks on Jurisprudence for the 9th Grade of Secondary Schools.

The problems of evaluating educational literature are discussed in the article. An approach to evaluation of the level of textbooks on jurisprudence quality from the standpoint of the requirements of the educational systems of academic subjects is suggested. The conclusion on the feasibility of using the suggested approach by the authors of textbooks and experts during the validation study of literature in teaching practice is made.